

Usul İslam Araştırmaları

ISSN 1305-2632 | e-ISSN 2147-8279

Nisan/April 2022, 37 (37): 103-129

Memlüklerdeki Ağır Teşhir Cezalarının Fıkhî Olarak Konumlandırılması

Positioning Heavy Public Exhibition Penalties in Terms of Fiqh in the
Mamluks

Betül Acar

Dr., Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Kartal Anadolu İmam-Hatip Lisesi

betul.acard@gmail.com | ORCID: 0000-0001-7595-0412

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 18 Ocak/January 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 23 Nisan/April 2022

Yayın Tarihi/Published: 20 Mayıs/May 2022

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Nisan/April

Cilt/Volume: 37

Sayı/Issue: 37

Sayfa/Pages: 103-129

Cite as/Atıf: Acar, Betül. “Memlüklerdeki Ağır Teşhir Cezalarının Fıkhî Olarak Konumlandırılması [Positioning Heavy Public Exhibition Penalties in Terms of Fiqh in the Mamluks]”. Usul İslam Araştırmaları-Usul Islamic Studies 37/37 (Nisan 2022): 103-129.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/İstanbul Sabahattin Zaim University.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Betül Acar).

Meml klerdeki Ağır Teşhir Cezalarının Fıkh  Olarak Konumlandırılması

 z

Alanında önemli fakihlerin yetişip pek çok kıymetli fıkh eserinin yazıldığı Meml kler, Moğollar ve Haçlılar ile yapılan savaşların yanı sıra tarihi boyunca i karışıklıkların yařandđı bir dönemdir. Memlûk sultanları sıklıkla yaşanan yönetim krizlerini yatıştırmaya, çıkan isyanları bastırmaya, istikrar ve toplumsal düzeni sağlamaya çalışmıştır. Tarihi kaynaklarda sıklıkla karşılaşılan bu mücadele ile birlikte suçlular için bazıları şiddetli ve aleni olan çeşitli yaptırımlar infaz edilmiştir. Özellikle devlete ve kamu güvenliğine karşı işlenen suçlarda sultanın veya onun yetkili kıldığı emirlerin takdiriyle insanları suçtan uzak tutmak yani caydırıcılığı sağlamak amacıyla cezanın topluma ilan edilmesi olan teşhirin pek çok kez uygulandığı görülmektedir. Aslında eski toplumlardan itibaren teşhir cezası infaz edilmiş olsa da Müslümanların erken tecrübelerine nazaran Meml kler döneminde bu cezaların miktarı ve şiddetinde bir artış olduğu, kimi zaman had cezaları yerine bile tercih edilmekle birlikte kamu önünde işkenceye ve suçla orantısız aleni yaptırıma dönüştüğü göze çarpmaktadır. İnfaz edilen bu yaptırımların fıkhıdaki yerinin, doktrinde cezalandırma ile ilgili benimsenen ilkeler ve  zelda teşhir cezasının sınırları bağlamında tespiti  nem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Meml kler, Teşhir, Ceza, Ta'z r, Fıkh.

Positioning Heavy Public Exhibition Penalties in Terms of Fiqh in the Mamluks

Abstract

In the period of the Turkish state Mamluks, there were trained jurists whose value cannot be denied in their field and many valuable works of *fiqh* were written, passed with internal conflict struggles throughout its history as well as the wars with the Mongols and the Crusaders. Mamluk sultans tried to calm down the frequently experienced administrative crises, suppress the rebellions, and provide stability and social order. It is seen that public exhibition penalty, which is the announcement of the punishment to the public, is often applied in order to keep people away from crime. In fact, although the public exhibition penalty has been executed since ancient societies, it is observed that the amount and severity of this punishment increased during the Mamluk period in comparison to the early experiences of Muslims, and sometimes it was preferred instead of *hadd* punishments and it turned into disproportionate sanctions with crimes, torture open to the public. It is important to determine the place of this sanction and locate it in terms of the basic principles of punishment in the *fiqh* doctrine. **Keywords:** Mamluks, Public Exhibition Penalty, Punishment, *Tazir*, *Fiqh*.

التقدير الفقهي لعقوبات التشهير الرادعة في الدولة المملوكية

المخلص

ظهرت في الدولة المملوكية دراسات فقهية معتبرة وملعت أسماء كثير من الفقهاء الذين عالجوا المسائل الفقهية المستجدة التي كانت تواجه الدولة المملوكية أثناء حروبها الكثيرة مع المغول والصليبيين والثورات الداخلية، فقد كان يحاول سلاطين المماليك دائما العمل على تمهدة الأوضاع الناشئة عن الاضطرابات المستمرة في الدولة، وتوفير الأمن والاستقرار في المجتمع، مما جعلنا نصادف كثيرا من العقوبات الرادعة والقاسية أحيانا في سبيل تحقيق ذلك، ومن هذه العقوبات التي نصادفها في المصادر الفقهية عقوبة التشهير، وهي إعلان الجريمة وتنفيذ عقوبتها أمام العامة، وكان يهدف أهل الحكم والقضاء من هذه العقوبة ردع الناس عن اقتراف مثل هذه الجريمة لاحقا، وعلى الرغم من أن عقوبة التشهير كانت معروفة في المجتمعات القديمة، إلا أنه يُلاحظ أن مقدار هذه العقوبة وشدتها ازدادت خلال الفترة المملوكية مقارنة مع تجارب المسلمين في الفترات المبكرة، وصار يُعدل إليها بدلا عن الحدود المقررة، حتى تحولت أحيانا إلى عقوبات علنية غير متناسبة مع الجرائم المرتكبة، والتي كثيرا ما كان يُترك تقديرها للسلطان حين تمس الجريمة الأمن العام، ومن هنا تأتي أهمية هذه الدراسة لرصد هذه العقوبات وتثبيت مصادرها، وتقييمها من حيث القواعد الفقهية المستقرة في فقه العقوبات.

الكلمات المفتاحية: المماليك، التشهير، العقوبة، التعزير، الفقه.

Giriş

Sözlükte “bir şeyi ortaya çıkarmak” anlamına gelen teşhir¹, cezanın çeşitli yollarla topluma ilan edilmesi şeklinde tarihin en eski devirlerinden beri uygulanan bir yaptırımdır. Milattan önce Babil’de Hammurabi Kanunu ve daha sonra yürürlüğe giren Orta Assur Kanunu’ndan itibaren teşhir yaptırımının örnekleri vardır.² Hz. Peygamber döneminde rivayetinin zayıf olduğu belirtilen bir örnek³ dışında bu cezaya rastlanmasa da Hz. Ömer zamanında karşılaşılan uygulamalar İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren Müslüman toplumlarda teşhir yaptırımına başvurulduğunu göstermektedir. Günümüzde artık insanların rencide edilmemesi, cezalarda orantılılık, kanunilik gibi ceza hukukunda yer alan temel ilkeler nedeniyle pek çok ülkede infazlarda daha korumacı bir yaklaşım benimsenmekte ve genellikle bu tarz yaptırımlardan kaçınılmaktadır. Burada bizim amacımız ceza infazının kamu önünde yapılması anlamında olan teşhiri Memlükler açısından ele almaktır.

Memlükler dönemi değerli fakihlerin yetişmesi ve literatürdeki kıymetli eserlerin kaleme alınması açısından fıkıh tarihinde önemli bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda devletin iç karışıklıklar, bazı etnik grupların isyanları,⁴ yağma, savaş gibi hem iç hem de dış tehlikelerle mücadele ettiği bir dönem olmuştur. Devletin çoğunlukla içinde bulunduğu bu ortam Memlüklü idarecilerin suçlar karşısında problemleri kısa sürede çözerek istikrarı sağlamaya yönelik gösterdikleri refleksi belirlemede rol oynamıştır. Memlüklerin tarihleri boyunca infaz ettikleri cezalar içerisinde teşhir önemli bir yer tutmaktadır. Onların

¹ Ebû Abdullah Zeynüddîn Muhammed b. Ebû Bekir Râzî, *Muhtâru’s-sihâh* (Beirut: Mektebetü Lübnan, 1986), “şehera”, 147.

² İftira, başkalarına zarar verme gibi suçlarda saçların tıraş edilmesi, başa zift dökme gibi cezalar yer almaktadır. Bk. Mebrure Tosun - Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 197, 248, 252; Elif Genca, *Eski Mezopotamya’da Hukuk Hareketleri ve Düzenlemeler (Sümer, Babil ve Eski İran Hukuku)* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 151.

³ Hz. Peygamber’in hırsızlık yapan bir kimsenin elini kestirip boynuna astırması ile ilgili bir rivayet zikredilmektedir. Bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi, *Sünen-i Ebi Dâvûd* (Beirut: Dârü’r-Risâleti’l-‘Âlemiyye, 1430/2009), “Hudûd”, 21 (No. 4411); Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) Tirmizî, *el-Câmi’u’l-kebîr* (Beirut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1996), “Hudûd”, 17 (No. 1447).

⁴ Mısırdaki yerli halk olan Arapların isyanları için bk. Ebû Muhammed (Ebû’l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed Makrîzî, *es-Sülûk li-ma’rifeti düveli’l-mülûk* (Beirut: Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1418/1997), 2/346-347.

uygulamalarına bakıldığında daha önceki Müslüman toplumlara kıyasla teşhir cezalarının çeşidi ve şiddetinin arttığı, kamu önünde işkenceye dönüştüğü görülmektedir. Memlûklerde bu tarz cezalar çoğunlukla isyan gibi siyasi nitelikte veya yol kesme gibi kamu düzenin ciddi anlamda ihlal eden suçlar için infaz edilmiş; bazen ise mevcut istikrarsızlığın fırsat bilinerek işlenmesi nedeniyle hırsızlık, sahtekârlık gibi nispeten daha küçük çaplı suçlarda da uygulanmıştır.

Memlûklerle ilgili yapılmış pek çok çalışma bulmak mümkündür. Bunlardan bir kısmı tarihi olaylarla ilgili olup bir kısmı ise dönemin hukuksal yapısını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalardır. Ceza hukuku alanında yapılmış kapsamlı bir araştırmaya rastlamak ise son derece zordur. Cezaların şiddetine dikkat çekmesi açısından konumuzla ilgili sayılabilecek bir makale⁵ olsa da bu makale daha çok tarihi nitelikte olup meselenin fikhî boyutuna değinmemektedir.

Müslüman toplumların tarih boyu yaşadıkları tecrübelerin yanında Müslüman hukukçular hicri 3. yüzyıldan başlayıp klasik dönemde ana yapısı şekillenen, daha sonra da zenginleşerek devam eden fikh doktrininde, cezalandırma konusundaki temel ilkeleri belirlemeye çalışmıştır. Bu ilke ve esasların Müslüman idareciler için yol gösterici olması hedeflense de tarihte kimi zaman fakihlerin öngördükleri sınırları aşan yaptırımlar olmuştur. Teşhir cezası klasik dönem fikh eserlerinde yer alsa da uygulanma şekli ve nedeni son derece dar bir çerçevede tutulmuştur. Bu nedenle Memlûklerin klasik doktrinde yer almayan teşhir cezalarına başvurularının siyâset-i şer'iyeye içerisinde düşünülüp düşünülmeyeceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada öncelikle İslâm ceza hukukunda infazda hakkaniyeti sağlayacak bazı ilkelere değinilecek, ardından teşhir cezasının mahiyeti ve Memlûklerde teşhir cezası ile ilgili örnekler zikredildikten sonra bu cezaların fikh doktrini içerisindeki yerinin tespitine çalışılacaktır.

1. Ceza İnfazında Hakkaniyeti Sağlama Konusunda Bazı İlkeler

Modern infaz hukukunda kanunilik, orantılılık, işkencenin yasak olması, insan onurunun korunması gibi ilkeler hâkimdir. Günümüzde dünya üzerinde yaygın olan bedensel ceza türü hapistir ve bazı ülkelerde idam cezası olsa da

⁵ Altan Çetin, "Memlûk Devleti'nde Cezalar ve İşkencelere Dair", *Bellekten* 74/270 (2010), 351-368.

uygulama şekli bakımından genel olarak aşırı sayılabilecek yaptırımlara rastlanmamaktadır.

İslâm dinin emir ve yasakları çerçevesinde Müslümanların ilk tecrübelerinde de cezalandırmada hakkaniyeti sağlayacak benzer ilkelerin varlığı göze çarpmaktadır. Bu ilkelerin uygulamaya yansıyan ilk örneklerini Hz. Peygamber'in uygulamaları ve söylemlerinde görmek mümkündür. Onun ve râşid halifelerin uygulamaları üzerine şekillenen klasik fıkıh doktrininde de cezalandırmada aşırıya gitmeme, belirlilik gibi maksatları sağlayacak temel kriterler ortaya konmuştur.

İşkencenin yasak olması, bu doğrultuda fıkıh doktrininde yer alan esaslardan bir tanesidir. İnsanlık onuru ile bağdaşmayan işkence, İslâm dininde yalnızca insan için değil, tüm canlılar için yasaklanmıştır. Hz. Peygamber işkencenin yasak olduğunu bildirmiş⁶, ölüm cezası infaz edilirken yakarak öldürme gibi acı veren yolları kullanmayı yasaklamış⁷, kısas cezasının ancak kılıçla infaz edilebileceğini söylemiştir.⁸ O, Allah'ın (c.c.) her şeyin güzellikle (ihsan) yapılmasını istediğini söylerken “*Öldürdüğünüz zaman güzel öldürün.*” buyurmuş⁹, bazı müellifler onun bu sözünü kısasın kılıçla yapılmasına da tevcih etmiştir.¹⁰

Fıkıhta işkence, hem cezayı ağırlaştırma amacı olarak kullanılması hem de suçun araştırılıp delillerin elde edilmesinde asla kabul edilmeyen bir usul olmuş, bunun için de baskı ve şiddet altında yapılan itiraflar geçersiz sayılmış, şüphenin sanki lehine kullanılması esas olmuş, bu yolla elde edilmiş bir delil de şüpheli kabul edilmiştir.¹¹ Suç maddi delille sabit olduktan sonra ceza infazı esnasında insani ölçülerden ayrılmamak da temel ilkelerden olmuş; Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları doğrultusunda ölüm cezasının bile keskin bir kılıç gibi en az acı

⁶ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvatta'* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabi, 1406/1985), “Cihâd”, 3; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî* (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002), “Mezâlim”, 30 (No. 2474).

⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 120 (No. 2673).

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-'Arabiyye, t.y.), “Diyât”, 25 (No. 2667).

⁹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh-u Müslim* (Riyad: Daru Taybe, 1407/2006), “Sayd ve'z-zebâih”, 57.

¹⁰ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *el-'Ukûbe: el-cerîme ve'l-'ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 1998), 456-457.

¹¹ Bk. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, t.y.), 9/184.

verecek şekilde infaz edilmesi gerekli görülmüş; yakma, zehirleme, organları koparma yoluyla öldürmek vb. usullerin kullanılmayacağı belirtilmiştir.¹²

Günümüzde “masumiyet karinesi” ve onun bir sonucu olarak da “şüpheden sanığın yararlanması” olarak ifade edilen, fıkhın ilk dönemlerinden itibaren satır aralarında yer alıp Mecelle’de “Berâet-i zimmet asıldır.” şeklinde vücut bulan prensip, bir kimsenin aslen suçsuz ve borçsuz olması anlamına gelir. Buna göre hiç kimse hukuken ispatlanmış bir suç olmadan cezalandırılmaz. İslâm ceza hukukundaki bu prensibin temel dayanakları Hz. Peygamber’in “*Şüphe ile hadleri düşürün.*”¹³ ve “*Elinizden geldiğince Müslümanlardan hadleri düşürün. Onlar için bir çıkış yolu varsa onları bırakın. Devlet başkanının affetmede hata etmesi, ceza vermede hata etmesinden daha hayırlıdır.*”¹⁴ buyurması; uygulamada da hem o hem de halifelerin suçu ispat için çok titiz davranıp en ufak bir şüphe hâlinde cezaları düşürmeleridir.¹⁵ Fıkıh doktrininde şüpheden sanığın yararlanması ilkesinin pek çok örneği vardır. Bunlardan bir tanesi fakihlerin çoğunun, içki içme suçunda faile sırf üzerindeki kokuya dayanarak had cezasının uygulanamayacağını belirtmesidir.¹⁶

¹² Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertibi’ş-şerâi’*, thk. Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1418/1997), 10/278; Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısırî Karâfî, *ez-Zehîra* (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1994), 13/346-347; Hakkı Aydın, *İslâm ve Modern Hukukta İşkence* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1997), 210, 217, 228-230; Murat Polat, “İslâm Ceza Hukukunun Karakteristik Özelliklerinden Bazı Örnekler”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Aralık 2017), 264; Sabri Erturhan, “İnsan Onuru Bağlamında İslâm Ceza Hukukuna Genel Bir Bakış”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 21 (2013), 194-195.

¹³ Zeylaî İbn Abbâs’tan gelen bu rivayetin garib olduğunu söylemiştir. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed Zeylaî, *Nasbü’r-râye li-ehâdîsi’l-Hidâye* (Cidde: Dârü’l-kible li’s-sekâfeti’l-İslâmiyye, Beyrut: Müessesetü’r-reyyan, Mekke: el-Mektebetü’l-Mekkiyye, t.y.), 3/333.

¹⁴ Tirmizî, “Hudûd”, 2; Zeylaî, *Nasbü’r-râye*, 3/309 (No. 5405).

¹⁵ Bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübra* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 8/381-382 (No. 16956); Zeylaî, *Nasbü’r-râye*, 3/345 (No. 5580).

¹⁶ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid es-Sivâsî el-İskenderî İbnü’l-Hümâm, *Şerhu fethu’l-kadir* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 5/287, 294; Zeynüddîn Zeyn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nuceym, *el-Bahrü’r-râ’ik şerhu Kenzi’d-dekâ’ik* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1418/1997, 5/44; İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbü’rî Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab fi dirâyeti’l-mezheb* (Beyrut: Dârü’l-Minhac, 1428/2007), 17/330; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî, *el-Mugni* (Riyad: Dâru ‘Âlemi’l-Kütüb, 1417/1997), 12/501.

Her ne kadar had cezaları mahiyeti itibariyle sert ve ağır olsa da fıkhıta bu cezalar uygulanırken aşırıya kaçmamak ilke edinilmiştir. Mezhepler sopa cezası infaz edilirken infazı yapan kişinin bütün vuruşlarını tek bir organ üzerine yapmaması, yüz, baş ve cinsel organ gibi hassas bölgelere vurmaması gibi uyması gereken prensipler üzerinde durmuştur. Suçlunun hasta olması, havanın soğukluğu gibi gerekçelerle cezanın infazını ertelemek mümkün görülmüştür; şeriatın cezalandırmadaki öncelikli amacının kişiyi helak etmek değil, suçtan caydırmak olduğu ifade edilmiştir. Ölüm cezası türlerinden biri olan recm cezasının bile aşırı sıcak, soğuk gibi hâllerde infaz edilemeyeceği söylenmiştir.¹⁷

Cezalandırmada hakkaniyeti sağlayacak bir diğer ilke; bugün suç ve cezanın yasa ile belirlenme gerekliliğini, sadece yasada yer alan bir suç için yine yasadaki cezanın uygulanabileceğini ifade eden “kanunilik” ilkesidir. Söz konusu ilkenin İslâm hukukunda olup olmadığı başka bir araştırma konusu olmakla birlikte, Kur’an ve sünnette had ve kısas suç ve cezalarının sınırlarıyla birlikte vaz edilmesi, fıkıhçıların bu sınırlara riayet etmenin gerekliliğinde ısrar etmeleri, devlet yöneticileri ve hâkimlerin ta‘zîr suç ve cezalarını belirlerken dikkat etmesi gereken kriterleri ortaya koymaları, fıkhıta da kanuniliğe benzer bir yaklaşımın olduğunu söylemeyi mümkün kılar. Nitekim ta‘zîr cezalarında mezhepler “had cezalarının alt sınırına ulaşmaması gerektiği”, “bir organın kesilmesi gibi helak edici cezalar verilemeyeceği” şeklinde belli sınırlar getirmiştir.¹⁸ Ancak fıkıhçılardan genel kural olmamakla birlikte istisna olarak kamu güvenliğini tehdit etme¹⁹, casusluk ve bidatlerin propagandasını yapma²⁰ gibi hâllerde ölüm cezası verilebileceğini söyleyenler olmuştur. Yine de buradaki öldürmenin - işkence olmaksızın- ölüm cezasının infazında genel usul olan kılıçla öldürme olduğunu da hatırlatmak gerekir.

¹⁷ Kâsânî, *Bedâi‘u’s-sanâi‘*, 9/256-260; Karâfî, *ez-Zehîra*, 12/205; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 17/190-194.

¹⁸ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdidîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.) 45-46; Ebü Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye* (Mekke: Dâru 'Âlemi'l-Fevâid, t.y.) 282-283; Ebü'l-Vefâ (Ebü İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Ali b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm fi usûli'l-akziye ve menâhici'l-ahkâm* (Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003) 2/222.

¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 26/124; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/69.

²⁰ İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, 47; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmiyye*, 283-284, 687.

Gelişen bu doktrinin karşısında tarih boyunca Müslüman toplumların ceza hukuku alanında kendi tecrübeleri olmuştur. Bu tecrübelerde yukarıda zikredilen ilkelerin dışına çıkan bazı uygulamaların olması dikkate değerdir. Memlûkler dönemi bu durumun bir örneği olarak ele alınacaktır.

2. Teşhir Cezasının Mahiyeti

Memlûklerde uygulanan teşhir yaptırımlarına geçmeden önce bu cezanın mahiyetinden bahsedilmelidir. Teşhir, cezanın suçlunun binek üzerinde insanlar arasında gezdirilmesi, yüzünün boyanması, kamuya açık yerlere bağlanarak bırakılması gibi çeşitli yollarla kamuya ilan edilmesi demektir. Teşhir cezası doğrudan bir yaptırım olarak uygulanabileceği gibi, ölüm, dayak gibi diğer cezaların alenen infaz edilmesi şeklinde dolaylı olarak da uygulanabilir.²¹

İslâm ceza hukukunda suçlar ve cezaları had, kısas ve ta'zîr şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutulmakta, teşhir cezası doktrinde genel yaklaşım olarak ta'zîr kapsamında değerlendirilmektedir. *Ta'zîr*, İslâm hukukunda müeyyideleri naslarla düzenlenmeyip yöneticinin veya hâkimin takdirine bırakılan suçları ve cezalarını ifade eder²² ve “kamu otoritesinin özellikle kamu hukuku alanında dinin genel ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve bu çerçevede uygulamalar yapma yetkisi” anlamına gelen *es-siyâsetü 'ş-şer'îyye* kapsamında değerlendirilir.

İslâm hukukunda cezaların alenen infazı esas olduğundan aslında neredeyse tüm yaptırımlarda dolaylı teşhir olduğu söylenilebilir. Kur'ân-ı Kerîm'de dolaylı teşhir cezası bekârın zinasında alenen uygulanan sopa, hırsızlıkta el kesme ve eşkıyalık suçundaki asarak öldürme cezaları için vazedilmiştir. Eşkıyalığın cezası ile ilgili ayette geçen *خرى* (*rûsvâlık*), hırsızlığın cezası ile ilgili ayetteki *ألبت* (*ibret*) kelimeleri, cezanın kamuya açık infazına işaret etmektedir. Doğrudan teşhir yaptırımı ise Kur'an'da yer almaz.

²¹ Ahmet Kılınç, *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası* (Ankara: Adalet Yayınları, 2014), 34-35.

²² Bu kapsamdaki tanımlar için bk. Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî Cürçânî, *et-Ta'rifât* (Kahire: Dârü'l-Fazîle, t.y.), 56; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu fethu'l-kadîr*, 5/329; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed el-Basrî Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultânîyye* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, t.y.), 344; Tuncay Başoğlu, “Ta'zîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/198.

Doğrudan teşhir yaptırımı ile ilgili Hz. Peygamber'in hırsızlık yapan bir kimsenin elini kestirip boynuna astırması ile ilgili bir rivayet zikredilmektedir.²³ Muhsanın zinasında recm cezası, içki içme suçundaki sopa cezası, Hz. Peygamber'in dolaylı teşhir yaptırımı uygulamasına örnektir. Dört halife döneminde, Abbâsilerde, Osmanlı Devleti'nde teşhir cezası ile ilgili pek çok uygulama bulunabilir. Örneğin Hz. Ömer yalancı şahitleri saç tıraşı, yüze zift sürme gibi işlemlerle toplumun dikkatini çekecek hâle getirerek binek üzerinde dolaştırmıştır.²⁴ Yine dört halife döneminde bazı suçlarda dolaylı teşhir yaptırımı sayılabilecek çarmıha germe *salb/taslib* (التصليب/الصلب)²⁵ cezası infaz edilmiştir. Dört halife dönemi sonrasında Abbasilerde bedeni ortadan ikiye ayırma anlamında *tevsît* (التوسيط) cezası ile karşılaşılmaktadır.²⁶

Memlüklerden itibaren çarmıha germe, bedeni ortadan ikiye ayırma cezalarının sıklıkla uygulanmasının yanı sıra vücudun tahta gibi materyaller üzerine çivi ile sabitlenmesi olan *tesmîr* (التسمير), “boynun çekilmesi, asılması” gibi anlamlara gelen *şenk* (الشنق)²⁷, kazığa oturtmak, deriyi yüzmek gibi farklı ve bazıları ağır olan teşhir yaptırımları ile karşılaşılmaktadır. Bu yaptırımlar geceleri emirlerin önünde ateşle tutuşturulan meşale taşıyan *miş'âliyye* (المشعلية) sınıfı tarafından infaz edilmiştir.²⁸ Örnekler aşağıda zikredilecektir.

3. Memlüklerde Teşhir Cezası Örnekleri

3.1. Çarmıha Girmek

Çarmıha girmek, kişinin vücudunun insanların görebileceği şekilde kazık, ağaç dalı gibi araçlar üzerinde sabitlenmesidir. Aslında İslâm hukukunda bu ceza

²³ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 21 (No. 4411); Tirmizî, “Hudûd”, 17 (No. 1447).

²⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Musannef*, thk. Habîburrahman A'zami, (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1983), 7/325-328.

²⁵ Hz. Ömer'in Müslüman bir kadına tecavüz etmeye kalkışan yahudi bir adama asma cezası infaz ettirmesi için bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, 10/363-364 (No: 19378).

²⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Târîhu't-Taberî: târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: Dâru Süveydan, 1967), 5/167-168, 9/354.

²⁷ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensâri er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, t.y.), “şeneka”, 2342; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), “şeneka”, 899.

²⁸ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Mu'îdu'n-ni'am ve mubîdu'n-nikam* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütüb es-Sekafiyye, 1407/1986), 1/110.

-her ne kadar erken dönemde uygulama örneklerine pek rastlanmasa da- eşkıyalık suçu için vaz edilmiştir. Cevâd Ali -Hz. Peygamber'in emriyle- bu şekilde öldürülen ilk kişinin ise Ukbe b. Ebî Muayt olduğunu aktarır.²⁹ Cezanın siyaseten uygulanmasının ilk örneklerini ise daha önce belirtildiği gibi Hz. Ömer dönemine kadar götürmek mümkündür.³⁰ Memlûklerde bu ceza değişik suçlarda, hatta bazen had suçları yerine bile uygulanmıştır. Makrîzî, Memlûklerde çarımha gerilerek öldürülen ilk kişilerin zina eden evli bir kadın ve sanatkâr bir adam olduğunu aktarır. İkisi sırtları birbirine dönük hâlde iki minare üzerinde asılarak çarımha gerilmiş, işledikleri suç ve tarihi de yazılarak ilan edilmiştir. Makrîzî bu olaydan sonra insanların zinadan uzak durduğunu ifade etmiştir.³¹ İslâm hukukunda zina suçu için vaz edilen recm cezası yerine çarımha germe cezası uygulanmıştır.

Hicrî 693 yılında el-Melikü'l-Eşref Halil'in ölümünden sorumlu olan emir Hüsameddin Laçin'in cezasız kalmasına ve adaletsiz işler yapan emir Ketboğa'ya tepki gösteren bir grup Memlûklü isyan çıkarmış, emir Ketboğa onlardan bir grubun gözlerine mil çektirmiş, bir grubun dillerini kestirmiş, bir grubu ise çarımha gerdirmişti.³² Bilindiği üzere aslında Hz. Peygamber'in ilk defa Ukl ve Ureyne kabilelerinden bozgunculuk yapan bir gruba uyguladığı göze mil çekme cezası, konu ile ilgili yasaklayıcı ayetin³³ inmesi üzerine uygulamadan kaldırılmıştır.³⁴ Buna rağmen hem çarımha germe hem de bu cezanın uygulanması dikkat çekicidir. Dilin kesilmesi de bir tür işkence olarak değerlendirilebilir.

Çarımha germe cezası ile ilgili diğer birkaç örnek şöyledir: 742 yılında kiliseleri soyan bir grup kişi kale altında çarımha gerilmiştir.³⁵ 781 yılında

²⁹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Bağdat: Câmi'atu Bağdad, 1413/1993), 5/585-586, 608.

³⁰ Hz. Ömer'in Müslüman bir kadına tecavüz etmeye kalkışan yahudi bir adama asma cezası infaz ettirmesi için bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, 10/363-364 (No: 19378).

³¹ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-(fî) zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998), 1/61.

³² Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire* (Kahire: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşad, 1929), 8/49.

³³ el-Mâide, 5/33.

³⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, 9/106-107 (No. 18538).

³⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, 3/360.

Dımaşk'ta kadınları kaçıran iki Memlûklü çarımha gerilmiştir.³⁶ 819 yılında halka buğday yardımı yapılırken insanlar çok kalabalık hale gelmiş, hırsızlık endişesi taşıyan görevliler oradakilere uzaklaşmalarını emretmiş, emre aykırı davranan dört kişi çarımha gerilmiş, iki kişi de dövülmüştür.³⁷ 820 yılında Hurufî itikadına sahip olan ve insanlara bu inancını yayan Nesimüddin Tebrizî isimli bir şeyh derisi yüzülerek çarımha gerilmiştir.³⁸

3.2. Bedeni Ortadan İkiye Ayırmak

Kişinin bedeninin ortadan ikiye bölünmesi suretiyle genellikle kamu önünde infaz edilen bu türde ölüm cezasıyla Müslümanların erken dönem uygulaması ve klasik fıkıh doktrininde karşılaşılmaz. Memlûklerde bu ceza çoğunlukla aşağıda zikredilecek olan çivileme cezasıyla, bazen de başka cezaların ilave edilmesiyle birlikte infaz edilmiştir. Örneğin hicrî 693 yılında komplo kurup el-Melikü'l-Eşref Halil'in ölümüne sebep olan bir grup emir elleri ve ayakları kesilerek deve üzerine çivilenmiş, suç ve cezalarını ilan edilerek Kahire'de dolaştırılmış, sonunda Remle'de Hayl çarşısının yanında onların bedenleri ortadan ikiye ayrılmıştır. İbn İyâs bugünün insanların zihinlerine kazınan bir gün olduğunu ifade etmiş³⁹, yine Mısır tarihçilerinden Baybars el-Mansûrî (ö. 727/1327) bu olanları ibret verici olarak yorumlamıştır.⁴⁰ Ölümüne sebep olanlara kısas cezası uygulanmamış, kamu önünde ağırlaştırılmış ölüm cezası infaz edilmiştir.

750 yılında Şam naibi Ergûn Şâh'ı öldüren Trablus Sultanı'nın naibi emir Seyfüddin el-Cînboğa ile Mısır Sultanı'nın emiri Fahrüddin Eyâz'ın Hayl çarşısında bedenleri ortadan ikiye ayrılmıştır.⁴¹ 780 yılında yaklaşık sekiz yüz

³⁶ Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur bi ebnâi'l-'umur*, thk. Hasan Habeşi (Kahire: Lecnetu İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1389/1969), 1/192.

³⁷ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur*, 3/85.

³⁸ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur*, 3/136-137; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1413/1993), 9/211.

³⁹ Ebü'l-Berekât Zeynüddin Muhammed b. Şehâbiddin Ahmed el-Hanefî İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr fi vekâi'i'd-dühûr*, thk. Muhammed Mustafa (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1402/1982), 1 (1.kısım)/379.

⁴⁰ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fi'd-devleti't-Türkiyye*, çev. Hüseyin Polat (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016), 129.

⁴¹ Ebü's-Safâ (Ebü Saîd) Salâhüddin Halil b. İzziddin Aybeg b. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1974), 9/356-357.

kişilik bir grupla anlaşarak fitne çıkarmaya teşebbüs eden bir grup saltanat görevlisi zincire vurulmuş, ellerine kazık bağlanarak hapse yollanmış; bir grubun bedenleri ortadan ikiye ayrılmış, bir grup çiviletilerek teşhir edilmiş, bir grup ise boğularak öldürülmüştür.⁴² 784 yılında başlarında emir Temurboğa el-Hâcib'in bulunduğu emirlerden bir grubun kendisine suikast planladığını öğrenen sultan Berkuk o emirleri dövmüş, hepsini develer üzerine çivilemiş, daha sonra kılıçla ortadan ikiye ayırmıştır. İbn Tagrıberdî bu olayın gerçekleştiği günü “en iğrenç günlerden biri” olarak nitelemiş, insanların uzun süre bu sebeple Berkuk hakkında konuştuklarını ifade etmiştir.⁴³ Son iki örnekte yalnızca suça teşebbüste bile ağır ve farklı cezaların uygulandığı görülmektedir. Normalde fıkhî doktrininde kamu huzurunu bozan kişilere ta'zîren ölüm cezası uygulanabileceği görüşü vardır.⁴⁴ Ancak -suçun sabit olması şartıyla- bu cezanın işkence yapmaksızın infaz edilmesi gerekir.

Bedeni ortadan ikiye ayırma cezası ile ilgili diğer bazı örnekler şu şekildedir: Memlûk sultanı Berkuk'a isyan eden Kurt b. Ömer et-Türkmânî ve İbrâhim b. El-Emîr Katlûtomer el-Alâî 785 yılında binek üzerine çivilenerek Kahire ve Mısır'da nidalar eşliğinde teşhir edilmiş, akabinde et-Türkmânî kılıçla ortadan ikiye ayrılma cezasına çarptırılmıştır.⁴⁵ 788 yılında Kahire'de sekiz çete üyesi ellerinde kazıklarla binek üzerine çivilenmiş, ayaklarına ahşap takunyalar giydirilerek teşhir edilmiş ve bedenleri ortadan ikiye ayrılmak suretiyle öldürülmüştür.⁴⁶ el-Melikü'l-Eşref Şa'bân zamanında bir grup isyancı develer üzerinde kelepçelenerek teşhir edilmiş, pek çoğunun bedeni ortadan ikiye ayrılmış, bir kısmı ise sürgüne veya hapse gönderilmiştir.⁴⁷

Yukarıda zikredilen suçların çoğu esasen devlete isyan kategorisinde yer almaktadır. Fıkhî açıdan isyan suçunda işletilecek prosedür isyancıların önce tövbeye davet edilmesi, kabul etmemeleri hâlinde onlarla savaşılmasıdır ki bu

⁴² İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, 1 (2.kısım)/224-225.

⁴³ İbn Tagrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 11/242.

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 26/124; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/69.

⁴⁵ Nûruddîn Ali b. Dâvûd b. İbrâhîm es-Sayrafî el-Hanefî Hatîb el-Cevherî, *Nüzhetü'n-nüfûs ve'l-ebdân fî tevârihi'z-zamân*, thk. Hasan Habeşi (y.y.): Dârü'l-Kütüb, 1970), 1/69-71.

⁴⁶ İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, 1 (2.kısım)/370; Hatîb el-Cevherî, *Nüzhetü'n-nüfûs*, 1/128.

⁴⁷ Ebü Zeyd 'Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn (Kitâbü'l-İber ve divanü'l-mübtede ve'l-haber fî eyyami'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men 'asarahum min zevi's-sultani'l-ekber)* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1401/1981), 7/696.

esnada onlar kılıçla öldürülürler.⁴⁸ Buna göre örneklerdeki cezalandırmalar ise bir tür işkence olarak değerlendirilebilir.

Eşkıyalık suçunda da benzer uygulamayı görmek mümkündür. 843 yılında hacıların yolunu kesip mallarını yağmalayıp onların açlık ve susuzluktan ölmesine neden olan bir grup eşkıya çivilenmiş ve bedenleri ortadan ikiye ayrılmıştır.⁴⁹

3.3. Asarak Öldürme

Boyundan asarak öldürme, fıkıh tarihinin erken döneminde pek karşılaşılabilecek bir ceza değildir. Bu cezayı daha önce bahsi geçen salb yani çarmlı germe ile karıştırmamak gerekir. Memlûklerde bu ceza kamuya açık mekânlarda dolaylı teşhir yaptırımı olarak uygulanmıştır. Sultan Baybars hicrî 669 yılında içki içen bir adamın boynunda içki şişesi ve kadeh olduğu hâlde asılmasını emretmiştir.⁵⁰ Yine o, içki düşkünü olan Sadr el-Bâz'ı da 674 yılında bir dağın üzerindeki kalenin altında astırmıştır.⁵¹ Fıkıhta had suçları içerisinde yer alan içki içme suçunun cezası celde yani sopadır. Hz. Peygamber bu suçu defalarca tekrarlayan Nuaymân b. Amr'e bile sopa cezasından başka bir ceza uygulamamış, hatta ona beddua eden sahâbîlere bile engel olmuştur.⁵²

Kurallara uymama gibi nispeten küçük çaplı suçlarda bile asarak öldürme cezası uygulanabilmiştir. Örneğin 814 yılında el-Melikü'n-Nâsır her bir “ratl”ın (ölçünün) değerinin on iki dirhem olmasını emretmiş, buna karşılık esnaftan bazıları dükkân kapatmış, buna kızan sultan içlerinden bir kısmını dövdürmüş, bir adam ise asılarak öldürülmüştür.⁵³

Asarak öldürme cezasının yerinde olduğunu düşündüren infazlar da olmuştur. 775 yılında Mısır'da çocukları boğarak öldüren ve üzerlerindeki kıyafetleri alan bir kadın ve kocası, herkesin önünde Nasr Kapısı'na asılmış, bu

⁴⁸ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 9/444; Karâfî, *ez-Zehîra*, 12/6; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 17/132; İbn Kudâme, *el-Mugni*, 12/244-245.

⁴⁹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur*, 4/143.

⁵⁰ Ziyâüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî İbnü'l-Uhuvve, *Me'âlimü'l-kurbe fî ahkâmi'l-hisbe* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1976), 18-19.

⁵¹ Makrîzî, *el-Mevâ'iz*, 1/199.

⁵² Buhârî, “Hudûd”, 3 (No. 6774); Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 36.

⁵³ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur*, 2/487.

durum kamuoyunu teskin etmiştir.⁵⁴ 804 yılında insanların mallarını çalıp onları boğarak öldüren bir grup eşkıya ağızlarına demir kilit vurulup asılarak öldürülmüştür.⁵⁵

3.4. Binek Üzerine Çivileme

Doğrudan teşhir yaptırımının bir türü olan binek üzerine çivileyerek dolaştırma, Memlûklerde sıklıkla uygulanan yaptırımlardandır. Memlûkler öncesi dönemde Müslümanların uygulamalarında Hz. Ömer döneminden itibaren binek üzerinde teşhir cezası⁵⁶ olsa da çivileme cezası ile karşılaşılmamaktadır. Bu ceza vücuda devamlı bir acı vermesi ve genellikle yavaş bir ölüme yol açması nedeniyle bir tür aleni işkence olarak değerlendirilebilir.

Boyutu değişmekle beraber çeşitli suçlarda binek üzerine çivileme cezası infaz edilmiştir. Örneğin hicrî 680 yılında Kahire’de eşkıyalık yapan birisi deve üzerine çivilenerek Mısır’da günlerce dolaştırılmıştır.⁵⁷ Sultan Nâsır Muhammed b. Kalavûn 709 yılında büyü ve fal işleriyle uğraşan en-Necm el-Hittîni’yi deve üzerine çivileterek Kahire’den Dimaşk’a getirtmiştir.⁵⁸ 742 yılında sultan Mansûr’u öldürüp kesik başını Kûsûn’a gönderen Abdülmü’min, sultanın kardeşi Nâsır Ahmed tarafından deve üzerine çiviletilerek teşhir edilmiş, daha sonra ölüm cezasına çarptırılmıştır.⁵⁹ 754 yılında Halep naipliğine gelen Bayboğa Urus el-Kâsımî ise içki içenleri had cezasına çarptırmak yerine binek üzerine çivileterek Halep sokaklarında dolaştırmıştır.⁶⁰

778 yılında emir Berke’yi öldürmekle itham edilen İskenderiye naibi emir Halil b. Arrâm, sultan Berkuk’un emriyle kıyafetleri çıkarılıp çıplak hâlde kırbaçlanmış, bir devenin üzerine çivilenerek şehirde dolaştırılmış, bu sırada halktan bir grup ona saldırıp öldürmüş, sonra başı Züveyle Kapısı’na asılmıştır.⁶¹ Bu örnekte yine bir kimsenin töhmet sebebiyle cezalandırılması söz konusu

⁵⁴ İbn İyâs, *Bedâi’u ’z-zühûr*, 1 (2.kısım)/128.

⁵⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur*, 2/204.

⁵⁶ Abdürrezzâk, *Musannef*, 7/325-328.

⁵⁷ Nâsîrüddîn Muhammed b. Abdîrahim b. Ali el-Mısırî el-Hanefî İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, thk. Kostantin Züreyk (Beyrut: American University in Cairo, 1932), 7/212.

⁵⁸ Safedî, *el-Vâfi*, 3/164.

⁵⁹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mieti's-sâmine*, thk. Muhammed Seyyid Cadelhak (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, t.y.), 3/33-34.

⁶⁰ İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 10/293.

⁶¹ İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 11/184-185.

olmuştur. 779 yılında Tekâ isimli bir asker emirler arasına fitne soktuğu gerekçesiyle deve üzerine çivilenerek teşhir edilmiş ve bu sırada kendisine “Emirlerin arasına fitne sokan ve kendisini ilgilendirmeyen işlerle meşgul olanın cezası budur!” şeklinde nida edilmiştir.⁶² 781 yılında insanlara olağanüstü hikayeler anlatıp onları kandıran bir kadın Berkuk’un emriyle ellerinden bir kazığa çivilenerek deve üzerinde teşhir edilmiştir.⁶³

782 yılında Müslümana karşı açtığı davada haksız bulunan gayrimüslim bir kişi yargı meclisinde insanların önünde tercümanı bıçakla öldürmüş, bunun üzerine emir Berke onu elleri ve ayaklarını kestirip deve üzerine çivilemiş ve Kahire’de teşhir etmiş, daha sonra da yakarak öldürmüştür.⁶⁴ Normalde kısas cezası verilmesi gereken bir suçta işkenceye varan ağırlaştırılmış aleni ölüm ceza uygulanmıştır.

805 yılında Kahire’de bir grup Memlûklü, emirleri darp ettikleri için sultan Baybars tarafından kırbaç cezasına çarptırılmış, ardından el kesme cezası uygulanarak develer üzerinde teşhir edilmiştir.⁶⁵ Bu örnekte çivileme zikredilmemiştir. Ancak kısas cezası gereken bir suçta hem binek üzerinde teşhir hem de organ kesme yaptırımları uygulanması alenen suçla orantısız, aşırı bir ceza infazı olmuştur. Daha önce bahsi geçen suça teşebbüsün ağır bir biçimde cezalandırılmasının bir başka örneği ise sultan Zâhir Çakmak’ın 842 yılında bir kölenin bir cariyeyi zinaya davet etmesi sebebiyle ona dayak cezası uygulayıp boynuna dışkı astırması ve eşek üzerinde teşhir ettirmesidir.⁶⁶

Mısır’da 877 yılında yaşanan bir olay isyan suçlarında uygulanan yaptırımların kimi zaman ulaştığı şiddet boyutunu gözler önüne sermektedir. Memlûk sultanı Kayıtbay’a isyan eden Şahsuvâr, siyah timsah derisinden bir kıyafet giydirilmiş hâlde başında büyük bir şapka, boynunda uzun ve büyük bir zincir ile at üzerinde teşhir edilerek Kahire’ye getirilmiştir. Başına onu küçük düşürmek için bakırdan bir zil de takılmıştır. Bir kancayla omuzları arasından

⁶² İbn İyâs, *Bedâi’u’z-zühûr*, 1 (2.kısım)/217.

⁶³ İbn İyâs, *Bedâi’u’z-zühûr*, 1 (2.kısım)/247.

⁶⁴ İbn İyâs, *Bedâi’u’z-zühûr*, 1 (2.kısım)/255.

⁶⁵ İbn İyâs, *Bedâi’u’z-zühûr*, 1 (2.kısım)/667-668.

⁶⁶ Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Schâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmi’* (Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Hayat, t.y.) 8/63.

asılmış ve aynı gün içinde ölmüştür.⁶⁷ 910/1504-1505 yılında vergi kaçakçılığı yapan Yusuf el-Kasfî adlı bir nâibe dayak cezası verilmiş, başından takkesi çıkarılmış, eşek üzerinde dolandırıcılığı ilan edilerek teşhir edilmiştir.⁶⁸

3.5. Bir Mekâna Çivileme

Binek üzerine çivilemede olduğu gibi suçluların herhangi bir kamuya açık mekâna çivi ile sabitlenmesi de önceki dönem Müslüman toplumların uygulamalarında ve fıkıh doktrininde yer almayan, ilk örnekleriyle Memlûklerde karşılaşılan teşhir yaptırımlarındandır.

Bu cezanın pek çok suç türünde uygulandığı görülmektedir. Örneğin hicrî 662 yılında Kahire’de yanında fuhuş için iki kadın çalıştıran yaşlı bir kadın, bir grup erkekle iş birliği yaparak uzunca bir süre kadınların yanına gelen erkekleri öldürmüş, bedenlerini de yakmıştır. Olaya karışanların hepsi bir yere çiviletilmiştir.⁶⁹ 679 yılında yine Kahire’de eşkıyalık yapan iki kişiye şehrin Züveyle Kapısı’na çivilenme ve ölene kadar orada bırakılma cezası uygulanmış,⁷⁰ Sultan Nâsır döneminde Kahire valisi emir Seffüddîn Kadedâr, 724 yılında kurallara uymayan fırıncıları dövüp dükkânlarının sokaklarına, çarşı esnafından kurallara uymayanlardan bazılarını çeşitli yerlere çiviletilmiş, kimilerini de hapse yollamıştır.⁷¹ Kurallara uymama gibi nispeten basit sayılabilecek bir suçta para cezası vb. yaptırımlar yerine bu denli ağır kamuya açık bir cezanın verilmesi yine suç ceza dengesinin aşıldığı durumlardandır.

742 yılında el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun döneminde Kahire’de yağma olaylarının artması üzerine bir grup yağmacı suçüstü yakalanmış, dövülerek teşhir edilmiş, dokuzu Züveyle kapısına çiviletilmiş, bu olaydan sonra yağma vakaları bir süreliğine görülmemiştir.⁷² İbn İyâs bugünün insanların zihinlerine kazınan bir gün olduğunu ifade etmiştir.⁷³ Fıkıh doktrininde

⁶⁷ Muhammed Râgıb et-Tabbâh b. Mahmûd b. Hâşim b. es-Seyyid Ahmed el-Halebî, *İ’lâmü’n-nübelâ’ bi-târîhi Halebe’s-şehbâ’* (Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1923), 3/71-74; Sehâvî, *ed-Dav’ü'l-lâmi’*, 3/274-275.

⁶⁸ Ebü'l-Fazl (Ebû Abdullah) Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dımaşkî İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân fi havâdisi’z-zamân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998), 270.

⁶⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, 7/533.

⁷⁰ İbnü'l-Furât, *Târîh*, 7/192.

⁷¹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 3/328-329.

⁷² İbn Tagrîberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire*, 10/46.

⁷³ İbn İyâs, *Bedâi’u’z-zühûr*, 10/28-29.

kamu huzurunu bozma suçunda ta'zîren ölüm cezasının verilebileceği görüşünün yer aldığı zikredilmişti. Nitekim burada da cezanın önleyiciliğine vurgu yapılmıştır. Ancak çivileme yönteminin kullanılması doktrinde ta'zîrin uygulanmasıyla ilgili temel ilkelere aykırı görünmektedir. Bazı örneklerde ise suçluların cezalandırılmasının kamu vicdanını teskin ettiği görülmektedir. Ebü'l Ferec İbn Hatîr siyasi suçlarından ötürü Kahire'de teşhir edilince, bölge halkı sevincinden dükkân ve sokaklarda mumlar yakmış, davullar çalmıştır.⁷⁴

Bir mekâna çivileme ile ilgili diğer örnekler şu şekildedir: 748 senesinde yağma suçu işleyen on bir kişinin elleri kesilmiş, on yedisi de ellerinden çivilenmiştir.⁷⁵ Dârüladlde içlerinde sultanın da bulunduğu devlet erkânı toplandığı sırada vali Seyfüddîn Şeyhî'ye saldırıp onu yaralayan Aykoca isimli Memlûklü nâib hicri 758 yılında çivilenerek teşhir edilmiş ve hapsedilmiştir.⁷⁶ 778 yılında Mısır'da bir duvarın konuştuğunu ve gelen herkesin sorularına cevap verdiğini iddia ederek insanları kandıran bir kadın, kocası ve bu efsaneyi abartarak anlatan Ömer isimli bir adam sultan Berkuk tarafından çiviletilerek teşhir edilmiş, dayak cezası uygulanmış ve bir müddet hapsedilmiştir.⁷⁷ 781 yılında bir grup yol kesici çivileme cezasına çarptırılmıştır.⁷⁸ 801 yılında isyancı Akboğa çivilenme cezasına çarptırılmış, onun destekçisi bir grup isyancı boğularak öldürülmüştür.⁷⁹

4. Memlûklerdeki Teşhir Cezalarının Fıkîhî Açından Konumlandırılması

Teşhir cezasının ta'zîr kapsamında yer aldığı, ta'zîrin ise siyaset bağlamında değerlendirildiği; fıkîh tarihi boyunca müctehidlerin ta'zîr cezalarının uygulanmasında belli sınırlar üzerinde durduğu daha önce zikredilmişti. Yukarıda zikredilen cezaların ta'zîr cezalarında bahsedilen sınırlar içerisinde düşünülmesi ise son derece zordur. Bu cezaların fıkîh doktrininde ta'zîrden daha geniş anlamda kullanılan siyaset yetkisi ile ilişkilendirilmesi daha makul görünmektedir. Klasik kaynaklarda siyaset yetkisiyle ta'zîr cezasından ağır

⁷⁴ İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 10/23.

⁷⁵ İbn Haldûn, *Târîh*, 7/696.

⁷⁶ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2/294.

⁷⁷ İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 11/172-173.

⁷⁸ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur*, 1/191.

⁷⁹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur*, 2/37.

bir ceza verilebileceği görüşü yer almaktadır. Örneğin Hanefilerden Serahsî (öl. 483/1090) eşcinsel ilişki kuranlara verilecek cezadan bahsederken bu konuda şeriatla belli bir ceza olmadığından ta'zîr cezası verileceğini, devlet başkanının dilerse siyaseten daha ağır bir ceza verebileceğini söylemiştir.⁸⁰ Yalancı şahidin ta'zîren teşhir edilme cezasının yeterli olmadığı hâllerde siyaseten yüz karartma cezasının verileceğini, Hz. Ömer'in uygulamasının da bu şekilde olduğunu ifade etmiştir.⁸¹ Siyaset ile ta'zîr cezasının ağırlaştırılmasını kastetmiştir.

Şâfî fakih Cüveynî (öl. 478/1086), devlet başkanın ta'zîr yaptırımı uygularken suçluyu helak etmeye varan cezaların ta'zîr kapsamında değil, devlet başkanına verilen yetki kapsamında değerlendirileceğini söylemiştir.⁸² Mâlikî fakihlerinden Karâfî (öl. 684/1285), Hz. Peygamber'in tasarruflarını; fetva alanına girenler, kazâ alanına girenler ve devlet başkanı sıfatıyla yaptıkları şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutmuş, had ve ta'zîr cezalarını devlet başkanı sıfatıyla yaptığı tasarruflar kapsamında değerlendirmiştir. Bu alanda olan her bir olayın ancak devlet başkanının kural koymasıyla sabit olacağını söylemiştir.⁸³ Böylelikle ta'zîr cezalarını siyaset yetkisi ile ilişkilendirmesinin yanı sıra “devlet başkanının kural koyması” demek suretiyle onun cezaları belirlemede yetkisinin genişliğine vurgu yapmıştır.

Yunus Apaydın, ta'zîr ile ilişkisi bağlamında siyaset yetkisi hakkında şunları söylemiştir:

Hanefî fakihî İbnü'l-Hümâm'ın, bilerek mahremi olan kadınla evlenip zifafa giren kimseye siyaseten ta'zîrden daha ağır bir ceza verileceği yönündeki ifadesi siyasetin ta'zîrden daha kapsamlı olduğunu düşündürmektedir. Siyasetin had cezalarına göre konumlandırılan ve had cezalarını aşamayacağı kabul edilen kısmının hiç değilse Hanefiler açısından ta'zîr olduğunda şüphe yoktur. Buna göre her ta'zîr siyasettir, ancak her siyaset ta'zîr değildir. Geç dönem Hanefî fakihlerinden Zeynüddin İbn Nüceym'in benimsediği, 'Hükümdarın (hâkim), gördüğü bir maslahat gerekçesiyle hakkında cüzi bir delil bulunmasına gerek olmaksızın bir şeyi yapmasıdır' şeklindeki tanım ise siyaseti daha geniş bir çerçeveye oturtur. Siyasetin ve daha özel ifadesiyle siyâset-i şer'iyenin kavramlaşma sürecinde Cengiz yasasının etkisi inkâr edilemez. Kendi tanıdıkları hukukî yapı dışında güçlü ve etkili başka bir hukukî yapı ile tanışmaları fukahayı derinden etkilemiştir. Cengiz yasasının en büyük etkisi, içerikten daha önemli olmak üzere, şeriatın doğrudan düzenlediği alanlar dışında

⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/79.

⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/145.

⁸² Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 17/374.

⁸³ Karâfî, *ez-Zehîra*, 9/160.

devlet başkanının bir düzenleme yetkisine sahip bulunması fikrini fukahanın gündemine getirmiş olmasıdır.⁸⁴

Fıkıh doktrini tarihi seyri içerisinde gelişme, olgunlaşma ve istikrar süreçlerini geçirmiş, bu esnada çok kıymetli eserler de kaleme alınmıştır. Anlaşılan göre siyaset kavramı süreç içerisinde anlam genişlemesine uğramış, devlet başkanının bir delile dayanmadan bile bu alanda ceza vermeye yetkili olduğu anlayışı hâkim olmuştur. Bu anlayış doktrinde cezaların infazı ile ilgili benimsenen sınırların aşılmasına da kapı aralamıştır.

Siyaset yetkisinin anlamının genişlemesinde etkisi büyük olan Cengiz yasasından bizatihi etkilenen Memlûklerdir. Memlûkler dönemi fıkıhın olgunlaştığı dönemden sonraya denk gelmekte, klasik doktrinde ceza hukuku ile ilgili görüşlerin dönemin fıkıh kitaplarında tekrar edildiği, yer yer şerh edildiği görülmektedir. Örneğin dönemin müelliflerinden İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350), devlet başkanının yetkisi bağlamında yeryüzünde fesadı önlemeyi ve kötü işler yapanları engellemek amacıyla töhmet altındaki kişilerin suç itirafında bulunması için yaptırma tabi tutulabileceğini söylemiş; İmam Mâlik, bazı Şâfiî ve Hanbelilere göre casusluk, bidatlerin propagandasını yapma gibi durumlarda faile ölüm cezası verilebileceğini aktarmıştır. Töhmet altındaki kimselere yaptırım uygulamayı siyaset yetkisi kapsamında, bazı suçlarda verilen ölüm cezalarını ise ta'zîr olarak değerlendirmiştir.⁸⁵ İbn Ferhûn (öl. 799/1397) “es-siyâsetü’ş-şer’iyye” kavramının şer’î hükümlerin tatbik edilmesi anlamında olduğunu anlatmış, ta'zîrin de siyaset kapsamında olduğunu zikretmiştir.⁸⁶ Dönemin fûrû eserlerinde Hanefî geleneğindeki ta'zîr kavramı ile birlikte siyasetin cezanın şiddetinin artırılması anlamında kullanımı da devam ettirilmiştir.⁸⁷

Siyasette yaşanan yeni durumlarda ise münferit fetvalar verilmiştir. Bu fetvalarda klasik doktriner görüşlerin çerçevesi dışına çıkılmamasını ve müftülerin mezheplerden kolay olan görüşleri kendi fetvasına mesned kılmamasını savunanlar olduğu gibi bunun aksini yapanlar da olmuştur. Durumu gösteren bir örnek olarak siyasî ve idarî görevleri yerine getirenlerin riayet etmesi

⁸⁴ H. Yunus Apaydın, “Siyâset-i Şer’iyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/299.

⁸⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmiyye*, 275-277, 283-284, 687.

⁸⁶ İbn Ferhûn, *Tebziratü'l-hükkâm*, 2/115-125.

⁸⁷ Bk. Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. Muḥammed b. Maḥmûd Bâbertî, *el-‘Inâye fi şerhi'l-Hidâye* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, t.y.), 7/476.

gereken hususları anlatan Tâceddin Sübkî'nin (öl. 771/1370) görüşleri zikredilebilir. O, bazı müftüleri sırf emirlerin işini kolaylaştırmak için ta'zîr cezalarının maslahat olması hâlinde had cezalarını aşabileceği noktasında esnek bir görüş benimseyen Malikî mezhebine göre fetva vermeleri konusunda eleştirmiş, nâibü's-sultanın dilediği mezhebin görüşüne uyabilmesinin ancak bir maslahat doğrultusunda olabileceğini; cezalandırmada kişisel kin, intikam alma gibi saiklerle hareket edilemeyeceğini belirtmiştir.⁸⁸

Dönemin ünlü tarihçisi Makrîzî (öl. 845/1441) yöneticileri siyaset yetkisi üzerinden eleştirmiştir. Türklerin ahkâmı şer'î ve siyasi olmak üzere ikiye ayırdığını, siyasetin ise adil ve zalim olarak ikiye ayrıldığını söylemiştir. Ona göre adil siyaset zalim kimseden hakkı alan siyasettir ki bu aynı zamanda şer'î siyasettir. Zalim siyaset ise şeriatın haram kıldığıdır. Makrîzî siyasetin kendi döneminde bu anlamda kullanılmadığını, aslında Cengiz Han'ın el-Yasa kanununun isminin başına "s" harfinin ilave edilmesi ile ortaya çıkan yeni bir anlayış olduğunu söylemiştir. I. Baybars döneminden itibaren yöneticilerin Cengiz yasasına meylettiğini ve bu yasa ile şer'î ahkâmın birbirine karıştığını, kadırlara ilaveten hâciblerin insanların arasındaki anlaşmazlıkları bu yasaya göre çözmek üzere görevlendirildiklerini ve onların şer'î hükümleri çiğnediklerini, kadırların bazı konularda hüküm vermekten menedildiğini söylemiştir.⁸⁹

Uygulamada idari sınıfın şer'î meselelerde bile hüküm verebilmesi, zikredilen müelliflerin eleştirilerden de anlaşıldığı üzere ceza hukukunu yakından ilgilendirmiştir. Böylelikle aslen verilen siyasi cezaların yanı sıra aslında had cezası gerektiren bir suçta bile bu ceza verilmeksizin siyaseten ceza verilebilmesinin önü açılmıştır. Ayrıca hâciblerin kadırlar arasından seçilmesi bir zorunluluk olmadığından, idari görevlilerin kimi zaman yargısız infaz yapmaları da bu durumun bir sonucudur. Tüm bunlar dönemin anlayışında siyasetin kapsamının genişliğini göstermektedir.

Memlûkler dönemi fakihlerinin eserlerinde yukarıda zikredilen iki müellif dışında sultanların (veya onların temsilcilerinin) siyaseten cezalandırmaları ile ilişkilendirilebilecek eleştirel değerlendirmelere rastlanılamamaktadır. Bunun yerine ta'zîr cezalarındaki genel kriterler ile ilgili klasik görüşler serdedilerek şerh edilmiştir. Dönemin siyasetine eleştirel yaklaşan bazı müellifler ise daha çok

⁸⁸ Sübkî, *Mu'îdu'n-ni'am*, 1/25, 80.

⁸⁹ Makrîzî, *el-Mevâ'iz*, 3/383-386; *es-Sülûk*, 4/156-157, 5/68.

ekonomik konulara değinmiş,⁹⁰ yaptırımlar hakkında değerlendirme yapmamıştır. Bu konuda çoğunlukla sükût etmenin, sultanın siyasi tasarruflarının şer‘î hukuktan ayrı tutulması ile ilgili olması muhtemeldir.

Bunlardan anlaşıldığı üzere Memlûklerde siyaseten verilen her cezanın ta‘zîr kapsamında düşünülmesi yanlıştır. Pek çok örnek yöneticilerin takdiri ile yani siyaseten cezalandırma niteliği taşımakta, zikredilen örneklerin dönemin örfü ve ceza mefhumu bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu cezalarının ta‘zîr kapsamında olduğunun düşünülmesi hâlinde ortaya konan sınırların aşıldığı pek çok örnek olduğu aşikârdır. Devlet başkanının siyaset yetkisi kapsamında değerlendirildiğinde ise dönemin kendi şartları içinde yorumlanması gereken Müslüman toplumların tecrübeleri olarak görülmeli, fıkıh doktrininin tıpatıp uygulanması olarak görülmemelidir.

Sonuç

İslâm tarihinde karşılaşılan uygulamaların İslâm’ın kuralları olarak anlaşılması ve bunun bir eleştiri malzemesi olarak kullanılması ne yazık ki sıkça karşılaşılan bir durumdur. Oysaki Müslüman toplumların tarih boyu yaşadıkları tecrübenin yanında klasik dönemden itibaren süregelen bir fıkıh geleneği olmuştur ve söz konusu eleştiriler yapılırken kimi zaman bu gelenek gözden kaçırılmaktadır. İnfaz usulü ile ilgili kriterleri belirleyen doktriner görüşler fıkıh geleneği içerisinde erken dönemden itibaren yer almıştır. İslâm ceza hukukunun tedvin edilmesinin en büyük amaçlarından birisi, cezaların geri dönüşü olmayan hasarlara yol açması nedeniyle nelerin yapılmaması gerektiğini söyleyerek zayıf bireyi güçlü devlet mekanizması karşısında korumak olmuştur. İslâm hukukçularının pratikte “olan”dan çoğu zaman bağımsız geliştirdikleri bu doktrin, aslında “olması gereken” üzerinde durmuş ve temel çerçeveyi çizmiştir. Buna rağmen uygulamada sınırların aşılmasının, hakların çiğnendiği durumların yaşanmasının önüne geçilememiştir.

Bu çalışmada yapılmak istenen bir durum tespitinden ibarettir. Fıkıhın teorik boyutunun yanı sıra pratikte uygulanan fıkı her dönemin kendi kültürü içerisinde anlamak gerekir. Aslında sert cezaların uygulanmasıyla Müslümanların tarihinde ilk kez Memlûklerde karşılaşılmaz. Örneğin Emevîler döneminde de

⁹⁰ Bu konuda örnek olarak Muhammed b. Muhammed el-Esedî’nin (ö. 854/1450) “*et-Teysîr ve ‘l-i‘tibâr*” adlı eserine bakılabilir.

pek çok işkence yöntemi kullanılmıştır.⁹¹ Ancak bizim buradaki asıl konumuz bu tarz cezaların özellikle kamu önünde infaz edilmesini yani teşhiri ele almaktır. Bu nedenle de bu makalede bu cezanın en bariz örneklerinin bulunduğu Memlûk dönemi incelenmiştir.

Memlûkler, tarihi boyunca Moğollar ve Haçlılar ile yapılan savaşlar, iç karışıklıklar ve isyanlar, yağma ve benzeri olaylar ile mücadele etmiştir. Bu yüzden de istikrar ve toplumsal düzeni sağlamaya çalışan Memlûk sultanları, siyasi yetkilerini kullanarak çoğu ağır olan bazı yaptırımlar uygulamıştır. Bugün bile modern ceza hukukunun temel kavramlarından olan önleyiciliğin (diğer bir deyimle caydırıcılık) ceza infazında öteden beri gözetilen amaçlardan olması nedeniyle bu amaca dönemin şartları içerisinde en iyi hizmet eden teşhir cezasının sıklıkla uygulanması şaşırtıcı olmamakla beraber, cezanın şeklinde şiddetli usullere başvurulması, dönemin örfü ve cezalandırma algısı içerisinde değerlendirilmelidir. Nitekim Memlûkler dönemi siyasi geleneğinin Moğol etkisi altında kaldığını iddia edenler vardır. Ayrıca İslâm öncesi Türk geleneklerinin de daha önceki Arap kökenli Müslüman devletlerin uygulamalarından farklı ceza türlerinin ortaya çıkmasında belirleyici unsurlardan olması muhtemeldir. Bu etkenler Memlûklerin kendilerinden önceki fıkhî geleneğinden daha farklı uygulamalara başvurmalarının nedeni olabilir. Ancak bu konu daha derin bir araştırmaya muhtaçtır. Ayrıca aynı dönemde batılı toplumlar da dâhil çoğu cezai yaptırımın günümüzdeki insani yaklaşımlara kıyasla daha sert ve acımasız olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu da unutulmamalıdır. Müslüman toplumlara özgü olmayan bu durum insanlığın ceza hukuku alanındaki ortak tecrübesi olarak görülmelidir.

Cezaların toplumda ilan edilerek suçlulara ve suç işlemesi muhtemel kişilere adeta gözdağı verilmesi ve devletin gücünün hissettirilmesi, bugün kimileri tarafından ilkel olarak değerlendirilse de bu yaklaşımın kendi zamanı içerisinde bir anlamı vardır. Kamu vicdanında cezayı gerçekten hak ettiğine inanılan suçluların bu yaptırımlara maruz kalması hâlinde halkın verdiği olumlu tepkiler de bu anlamı yansıtmakta, kimi zaman bu cezaların kamu nezdinde normal, hatta olması gereken olarak düşünüldüğü izlenimini vermektedir. Cezanın ilan edilmesi tek başına bir problem olmamakla beraber ilan edilen

⁹¹ Bk. Metin Yılmaz, “İtaatkar Toplum Oluşturma Aracı Olarak İşkence (Emevî Örneği)”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (Şubat 2008), 75-114.

cezanın ağır, orantısız ve şiddetli olması esas problemdir. Nitekim kaynaklarda insanların bazı infazlar dolayısıyla üzüldükleri, müelliflerin olayı aktarırken rahatsızlıklarını dile getirdikleri görülmektedir.

Ceza hukuku yıllar boyu çeşitli evrelerden geçmiş, modern döneme kadar yaşanan Aydınlanma hareketi gibi gelişmelerin etkisiyle insanlık artık bugün ulaştığı noktada sert yaptırımlardan uzaklaşmıştır. Bilindiği üzere günümüzde cezai yaptırım olarak çoğunlukla hapis ve para cezası tercih edilmektedir. Hicrî 833 yılında Mısır'da insanlar arasında vebanın yayılması üzerine kadınların türbelere gitmemesi gibi birtakım yasaklar getirilmesi, bu yasakları çiğneyenlerin boğularak, asılarak öldürme gibi cezalara çarptırılacağı⁹² cezalandırma fikrinin bugünden farkını ortaya koyan uç bir örnek olabilir. Hastalığın yayılmasının engellenmesi gibi ceza hukuku ile alakası olmayan durumlarda bile sert tehditlerin yapılması dikkate değerdir. Nitekim günümüzde yaşanan COVİD-19 pandemisinde evden çıkma ile ilgili kısıtlamalara yalnızca para cezası öngörülmüştür. Bu küçük örnek bile insanlığın tarih boyunca cezai yaptırımlara bakışının değişimini yansıtmaktadır.

Sonuç olarak Memlûklerde fıkıh doktrininde ortaya konan temel ilkelere riayet edilmeksizin verilen cezaların varlığı inkâr edilemez. Uygulanan teşhir yaptırımları hakkında bir söz söylenecekse hem klasik literatür hem de dönemin fıkıhçılarının değerlendirmeleri, Müslümanların tarihi tecrübesi, dönemin siyasal ve sosyokültürel yapısı gibi pek çok etmen hesaba katılmalı, tek yönlü bir değerlendirme yapmaktan ve pratikte yaşananı İslâm hukukuna mâl etmekten kaçınılmalıdır.

⁹² İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur*, 3/439.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *Musannef*. thk. Habiburrahman A'zami. 12 cilt. Beyrut: el-Mecclisü'l-İlmi, 1983.
- Ali, Cevâd. *el-Mufassal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. 10 cilt. Bağdat: Câmi'atu Bağdad, 1413/1993.
- Apaydın, H. Yunus. "Siyâset-i Şer'iyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/299-304. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Aydın, Hakkı. *İslâm ve Modern Hukukta İşkence*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1997.
- Bâbertî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Muḥammed b. Maḥmûd. *el-İnâye fî şerhi'l-Hidâye*. 10 cilt. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, t.y.
- Başoğlu, Tuncay. "Ta'zîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/198-202. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübra*. 10 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhü'l-Buhârî*. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1423/2002.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. *et-Ta'rifât*. Kahire: Dârü'l-Fazile, t.y.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbüri. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. 20 cilt. Beyrut: Dârü'l-Minhac, 1428/2007.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. 7 cilt. Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *el-'Ukûbe: el-cerîme ve'l-'ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabi, 1998.
- Erturhan, Sabri. "İnsan Onuru Bağlamında İslâm Ceza Hukukuna Genel Bir Bakış", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 21 (2013), 185-214.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhîd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 1426/2005.
- Genca, Elif. *Eski Mezopotamya'da Hukuk Hareketleri ve Düzenlemeler (Sümer, Babil ve Eski İran Hukuku)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Hatîb el-Cevherî, Nûruddîn Ali b. Dâvûd b. İbrâhîm es-Sayrafî el-Hanefî. *Nüzhetü'n-nüfûs ve'l-ebdân fî tevârîhi'z-zamân*, thk. Hasan Habeşi. 4 cilt. (y.y.): Dârü'l-Kütüb, 1970.
- İbn Ferhûn, Ebü'l-Vefâ (Ebü İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Ali b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî. *Tebssiratü'l-hükkâm fî usûli'l-akziye ve menâhici'l-ahkâm*. 2 cilt. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, thk. Muhammed Seyyid Cadelhak. 6 cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, t.y.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *İnbâü'l-gumur bi ebnâi'l-'umur*, thk. Hasan Habeşi. 4 cilt. Kahire: Lecnetu İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1389/1969.
- İbn Haldûn, Ebü Zeyd 'Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldûn (Kitâbü'l-'İber ve divanü'l-mübtede ve'l-haber fî eyyami'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men 'asarahum min zevi's-sultani'l-ekber)*. 8 cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1401/1981.
- İbn İyâs, Ebü'l-Berekât Zeynüddîn Muhammed b. Şehâbiddîn Ahmed el-Hanefî. *Bedâi'u'z-zühûr fî vekâi'i'd-dühûr*, thk. Muhammed Mustafa. 5 cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1402/1982.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebü Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *et-Turuku'l-hükmiyye fî's-siyâseti's-şer'iyye*. Mekke: Dâru 'Âlemi'l-Fevâid, t.y.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî. *el-Mugni*. 15 cilt. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabîyye, t.y.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, t.y.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn Zeyn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. 9 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Tagrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf. *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire*. 16 cilt. Kahire: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşad, 1929.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Hisbe fî'l-İslâm*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y.
- İbn Tolun, Ebü'l-Fazl (Ebü Abdullah) Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dımaşkî. *Müfâkehetü'l-hillân fî havâdisi'z-zamân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1418/1998.
- İbnü'l-Furât, Nâsîrüddîn Muhammed b. Abdirrahim b. Ali el-Mısırî el-Hanefî. *Târîhu İbni'l-Furât*, thk. Kostantin Züreyk. 7 cilt. Beyrut: American University in Cairo, 1932.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhu fethu'l-kadir*. 10 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1424/2003.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zehab fî ahbâri men zehab*, thk. Abdülkadir Arnaut. 10 cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1413/1993.
- İbnü'l-Uhuvve, Ziyâüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *Me'âlimü'l-kurbe fî ahkâmi'l-hisbe*. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1976.
- İmam Mâlik, Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta'*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabi, 1406/1985.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî. *ez-Zehira*. 14 cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.

- Kılınç, Ahmet. *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası*. Ankara: Adalet Yayınları, 2014.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed *Bedâi' u's-sanâi' fî tertibi 'ş-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavviz. 10 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Makrizî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-(fî) zikri'l-hutat ve'l-âsâr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Makrizî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. 8 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Mansûrî, Baybars. *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fi'd-devleti't-Türkiyye*, çev. Hüseyin Polat. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.
- Mâverdü, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed el-Basrî. *el-Aḥkâmü's- sultâniyye*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, t.y.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-u Müslim*. Riyad: Daru Taybe, 1407/2006.
- Polat, Murat. "İslâm Ceza Hukukunun Karakteristik Özelliklerinden Bazı Örnekler", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Aralık 2017), 249-286. <https://doi.org/10.18498/amauidf.363537>
- Râgıb et-Tabbâh, Muhammed b. Mahmûd b. Hâşim b. es-Seyyid Ahmed el-Halebî. *İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebe's-şehbâ'*. 7 cilt. Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1923.
- Râzî, Ebû Abdullah Zeynüddîn Muhammed b. Ebû Bekir. *Muhtârü's-sihâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1986.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdullah. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. 29 cilt. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1974.
- Şehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-lâmi'*. 12 cilt. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, t.y.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme. *el-Mebsût*. 31 cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, t.y.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Mu'îdu'n-ni'am ve mubîdu'n-nikam*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütüb es-Sekafiyye, 1407/1986.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Târîhu't-Taberî: târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 11 cilt. Beyrut: Dâru Süveydan, 1967.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u'l-kebir*. 6 cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Tosun, Mevrure - Yalvaç, Kadriye. *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 1989.
- Zeylâi, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed. *Nasbü'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye*. 5 cilt. Cidde: Dârü'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, Beyrut: Müessesetü'r-reyyan, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, t.y.